

**UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI“
CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE LITERE
ȘCOALA DOCTORALĂ DE STUDII LINGVISTICE ȘI LITERARE**

***Cenzura în literatura de expresie germană
din România anilor 1970 și 1980***

REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT

Conducător de doctorat:

Prof. Univ. Dr. Balogh András

Student-doctorand:

Spiridon Claudia Gabriela

2017

CUPRINS

1. Introducere	4
1.1. Introducere în tema cenzurii	5
1.2. Ipoteze și obiective	9
1.3. Definirea conceptului de cenzură	12
1.4. Contextul actual al cercetărilor științifice	16
1.5. Metode și izvoare	19
2. Începuturile cenzurii comuniste	22
2.1. Ideologia marxist-leninistă și programul realismului socialist	28
2.2. Efecte ale realismului socialist asupra literaturii germane din România	31
2.3. Procesele spectacol: intimidare populației	38
2.4. Nicolae Ceaușescu și noile reglementări pentru realismul socialist	45
2.5. Tendințe de liberalizare în literatura germană din România	48
3. Practicile de cenzură în perioada ceaușistă	55
3.1. Tezele din iulie și cultul personalității	56
3.2. Structura și atribuțiile instituției oficiale de cenzură după 1965	59
3.3. Reorganizarea structurală a instituției de cenzură	61
3.4. Criterii de publicare și teme interzise: studiu de caz Nikolaus Berwanger	64
3.5. Profilul cenzorului	75
3.6. Referatele cenzorilor. Studii de caz: Verona Bratesch, Wolf Aichelburg, Bernd Kolf, Gerhard Ortinau	81
3.7. Atribuțiile editorului. Studii de caz: Gerhard Ortinau, Rolf Bossert, Anemone Latzina, Franz Hodjak, Bernd Kolf	96
3.8. Atribuțiile Uniunii Scriitorilor	115
4. Implicarea Securității în acțiunile de cenzurare	122
4.1. Înființarea și structura Securității	124
4.2. Deschiderea unui dosar de urmărire informativă	128
4.3. Colaboratorii	129
4.4. Măsuri ale Securității pentru prevenirea apariției lucrărilor cu caracter dușmănos	131
4.4.1. Recrutarea colaboratorilor din redacțiile editurilor și ale ziarelor. Studii de caz: Johann Lippet, Richard Wagner, William Totok, Gerhard Ortinau, Helmuth Frauendorfer, Bernd Kolf, Nikolaus Berwanger, Anemone Latzina, Gerhardt Csejka	131
4.4.2. Percheziții și manuscrise confiscate. Studii de caz: William Totok, Horst Samson	184
4.5. Autocenzura ca urmare a terorii Securității	203
5. Concluzii	209
6. Bibliografie	217
Abrevier	217
Izvoare	217
Literatură primară	218

Texte beletristice	218
Documente istorice	219
Literatură secundară	221
Articole științifice	221
Articole de ziar	232
Interviuri	235
Interviu cu Gerhardt Csejka	235
Interviu cu Franz Hodjak	239
Interviu cu Herta Spuhn	243
Interviu cu Dieter Drotleff	246

REZUMAT

Cuvinte cheie: cenzură, comunism, era Ceaușescu, Securitate, supraveghere, teme interzise, colaboratori, criterii de publicare, profilul cenzorului, instanțe de control, realism socialist, Tezele din Iulie, compromis, autocenzură, mecanisme de propagandă, ideologie marxist-leninistă, lirica de expresie germană din anii 1970 și 1980, mecanisme de control

În contextul funcționării principiilor democratice într-o societate care-și respectă indivizii (inerent și libertățile lor), înțelegerea unui fenomen complex cum este cel al cenzurii s-a restrâns în general la o sintagmă relativ îngustă și anume la opusul „libertății presei și al libertății de exprimare“. Însă, de multe ori, cenzura înseamnă mai mult decât atât. Cenzura se poate manifesta în domeniul religios, economic sau social iar efectele sale variază în funcție de o multitudine de factori – de la organisme și mijloacele de control până la epoca și regimul politic în care are loc. Cenzura trage linia între libertate și prohibiție; ea poate funcționa atât în baza unor comenzi verbale cât și sub acoperire legislativă, caz în care existența ei este motivată ca servind la protejarea societății împotriva unor materiale ofensatoare, discriminatoare sau care subminează ordinea socială. Practicile de monitorizare a opiniilor social-politice se bucură de o tradiție veche iar eficacitatea lor în ceea ce privește manipularea, limitarea sau chiar interzicerea totală a informațiilor a fost diferită, de la un regim politic la altul.

În Principatele Române cenzura s-a materializat într-o formă birocratică în secolul al XVIII-lea când s-a stabilit prima instituție de verificare a tipăriturilor în Transilvania,¹ iar până în 1918 cele trei principate și-au organizat propriile sisteme de control. O formă de cenzură centralizată s-a instaurat abia după încheierea Primului Război Mondial, primind în epoca modernă diferite justificări politice. În ceea ce privește literatura, aceasta a fost exploatată în scopuri politice atât sub monarhia lui Carol al II-lea cât și sub regimurile nazist și sovietic. Dictatura militară nazistă a lui Ion Antonescu nu este însă comparabilă cu dictatura lui Hitler. În România, foarfecele cenzurii naziste au lovit puține producții literare,² în timp ce arderile de

---

¹ Marino, Adrian: *Cenzura în România. Schiță istorică introductivă*. Craiova: AIUS 2000, pg. 19-20.

² Scurtu, Ioan: *Politică și viață cotidiană în România. În secolul al XX-lea și începutul celui de-al XXI-lea*. București: Ed. Mica Valahie 2011, pg. 192.

carte din 10 mai 1933 și instituirea „Camerei literare a Reich-ului”³ au dus la eliminarea tuturor scriitorilor de opoziție, printre care Heinrich Mann, Thomas Mann și Kurt Tucholsky.⁴

Chiar dacă sfârșitul celui de al Doilea Război Mondial a pus capăt național-socialismului, cenzura a continuat să existe primind însă altă justificare ideologică. După ce Uniunea Sovietică a preluat puterea asupra blocului estic european, ea a impus un control draconic care a stat la baza dictaturii comuniste. Astfel, presa, televiziunea și literatura trebuiau să transmită principiile ideologiei marxist-leniniste fără a critica niciun aspect al acesteia. În România a fost necesară implementarea cenzurii în industria de reviste și ziare, în lumea literară, în industria filmului, în radiodifuziune, teatru, muzică și artele vizuale, pentru a verifica dacă sunt respectate noile norme impuse de Partidul Comunist.

Scopul acestei lucrări este de a evidenția practicile cenzurii în literatura de expresie germană din România anilor 1970 și 1980. În realizarea acestui obiectiv se va reconstitui contextul social-politic care a stat la baza acestui fenomen, se vor identifica temele interzise, se vor stabili mecanismele de înlăturare a textelor necorespunzătoare din punct de vedere ideologic și, în final, se vor analiza efectele cenzurii asupra literaturii vremii (autocenzura și metode de încifrare a textelor). Corpusul lucrării îl reprezintă materiale de arhivă ale instituțiilor ce au desfășurat activități de cenzură în era ceaușistă, interviuri cu persoanele implicate direct în procesul de publicare și texte nepublicate până în prezent .

Deși consultarea arhivelor specifice părea foarte promițătoare pentru clarificarea subiectelor de mai sus, planul de cercetare s-a lovit încă din faza inițială de două dileme. Prima dintre ele a fost lipsa precizării temelor interzise, atât în documentele oficiale precum decretul de înființare a „Direcției Generale a Presei și Tipăriturilor”⁵ cât și în instrucțiunile primite de cenzori de la Ministerul Culturii, subordonat Comitetului Central. Prin urmare nu a existat un pachet clar de termeni, teme sau subiecte percepute ca dușmănoase sau subversive și nici o legătură clară între ceea ce totuși a fost cenzurat și gradul de amenințare la adresa stabilității regimului.

---

³ Camera literară a Reich-ului a fost instituită în 1933 de Joseph Goebbels și avea ca scop urmărirea persoanelor ce activau în domeniul literar și cultural.

⁴ Breuer, Dieter: *Geschichte der literarischen Zensur in Deutschland*. Heidelberg: UTB für Wissenschaft 1982, pg. 230-239.

⁵ Marea Adunare Națională: *Decret nr. 218 pentru organizarea Direcției Generale a Presei și Tipăriturilor de pe lângă Consiliul de Miniștri al Republicii Populare Române*, în: *Buletinul Oficial al Marii Adunări Naționale*. No. 32 din 20. mai 1949.

Cea de-a doua dilemă se referă la gradul de cenzurare al scriitorilor de origine germană din România. Au fost ei puternic cenzurați sau controlul a fost mai relaxat în cazul lor? Deși s-a pornit de la ipoteza existenței unor cazuri clare de cenzurare a textelor literare și a interzicerii unor autori (precum în literatura română din aceeași perioadă), concluzia cercetării a fost semnificativ diferită, și anume aceea că în lumea literară germană nu se poate face o clasificare clară a autorilor indexați și a celor apreciați de partid, a temelor considerate dușmănoase și a subiectelor permise. Atât autorii cât și cenzorii au acționat strategic în funcție de contextul sociopolitic. Nu au existat, cum s-ar putea crede, două tabere aflate pe poziții contrare: una a scriitorilor ce încercau prin orice mijloace să-și publice textele fără să modifice sau să elimine din conținut și, respectiv, o a doua tabără formată din cenzori, directori de reviste sau editori, ce aplicau directivele Partidului Comunist. Mai degrabă au existat, de ambele părți, elemente convertibile iar limita dintre permis și interzis era extrem de flexibilă, fluctuând regulat ori în favoarea autorilor, ori înspre partea reprezentanților statului. Prin urmare, este dificil și riscant în a generaliza concluzii despre anumite mecanisme de cenzură valabile pentru toată perioada studiată și pentru toți autorii, mai sigură rămânând filtrarea și identificarea aspectelor caracteristice fiecărui caz studiat.

Perioada de analiză limitată la anii 1970 și 1980 este semnificativă deoarece în anul 1971 în România a avut loc o schimbare de paradigmă. Promițătoarea liberalizare pe care a proclamat-o Ceaușescu imediat după venirea la putere (1965) a luat sfârșit în 1971, după vizita sa în Orientul Îndepărtat. La revenirea în țară Ceaușescu a întocmit cele „17 propuneri de măsuri pentru îmbunătățirea activității politico-ideologice, de educare marxist-leninistă a membrilor de partid, a tuturor oamenilor muncii”⁶, propuneri cunoscute în cercetare și sub denumirea de „tezele din iulie”. Pe lângă un puternic accent pe cultul personalității lui Ceaușescu, tezele respective reclamau o literatură angajată social-politic cu scopul de a răspândi conceptul vehiculat de putere, cel al „omului nou”.

După prima fază a implementării ideologiei comuniste sub Gheorghe Gheorghiu-Dej (1948-1965), după ce s-au pus bazele întregului sistem de cenzură care a și câștigat o formă instituțională precisă, perioada lui Ceaușescu a fost caracterizată prin reglementări și măsuri diverse, variabile. Procesul de cenzură a fost realizat în două moduri. În primul rând a existat un

---

⁶ [fără autor]: *Propuneri de măsuri pentru îmbunătățirea activității politico-ideologice, de educare marxist-leninistă a membrilor de partid, a tuturor oamenilor muncii*, în: *Scânteia. Organ al Comitetului Central al Partidului Comunist Român*. anul 40, Nr. 8839, din 7. iulie 1971, pg. 1.

birou oficial care a preluat atribuțiile de verificare a tuturor tipăriturilor – „Direcția Generală a Presei și Tipăriturilor“. Pe de altă parte a existat în contextul social o cenzura informală care s-a bazat pe opresiune psihologică din partea Securității. Pe lângă aceste două instanțe de control au preluat activități de cenzură atât editorii și redactorii de ziare cât și Uniunea Scriitorilor, funcția fiecărui organ de supraveghere fiind analizată pe baza studiilor de caz în lucrarea de față.

În analiza peisajului literar german din România s-au luat în considerare doi factori: practicile de cenzură din România și statutul minorității germane. Interacțiunea culturilor română și germană a creat un concept transnațional, cu diverse mijloace de răspuns din partea cenzurii. Comparativ cu literatura română, literatura minoritară germană a avut un cadru de referință diferit – cultura și limba germană – și astfel și alte implicații în ceea ce privește sistemul de cenzură, pentru că cenzura a intervenit într-o limbă izolată, regională. Acest specific al minorității germane a dus la formarea a două poziții critice contradictorii în literatura secundară. Pe de o parte s-a considerat că regimul ceaușist ar fi acordat scriitorilor germani anumite libertăți pentru că această literatură avea un impact redus asupra oamenilor din țară.⁷ Pe de altă parte a fost enunțată ideea că măsurile împotriva scriitorilor minoritari germani ar fi fost mai dure, pentru că la începutul perioadei comuniste, literatura pe care o produceau aceștia a fost asociată cu ideile național-socialiste.⁸ Chiar dacă ambele adevărate, nici unul dintre cele două aspecte nu poate fi generalizat. Diferiți factori cum ar fi impunerea vinovăției colective pentru lupta alături de armata hitleristă în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, Conferința de la Helsinki pentru Securitate și Cooperare în Europa, primăvara de la Praga (1968), Carta 77 sau presa din străinătate, au exercitat o influență puternică asupra actorilor cu putere de decizie.

În stabilirea mecanismelor de cenzură aplicate cu precădere literaturii de expresie germană din România au fost studiate fondurile fostei instituții de cenzură „Direcția Generală a Presei și Tipăriturilor“,⁹ fondul informativ al fostei Securități¹⁰ cât și fonduri ale arhivei din

---

⁷ Siegbert, Bruss: *Die deutsche Kultur im kommunistischen Rumänien gepflegt: Interview mit Hedi Hauser*, în: *Siebenbürgische Zeitung* din 26.01.2011, URL: <http://www.siebenbuenger.de/zeitung/artikel/kultur/10771-die-deutsche-kultur-im-kommunistischen.html>, data accesării site-ului: 26 iulie 2013.

⁸ Baier, Hannelore: *Stalin und die Rumäniendeutschen. Zur Nationalitätenpolitik in Rumänien 1944-1948*, în: *Spiegelungen*. München: IKGS, anul 6 (2011), nr. 2, pg. 138-149.

⁹ Fond: *Comitetul Presă și Tipărituri*, în: *Arhivele Naționale ale României*. abrev. ANIC. website: www.arhivelenationale.ro, adresă: Bd. Regina Elisabeta nr. 49, sector 5, București.

¹⁰ *Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității*. abrev. CNSAS. website: www.cnsas.ro, adresă: Str. Matei Basarab, Nr. 55-57, București.

cadrul „Institutului de Istorie și Cultură Germană din Sud-Estul Europei.”¹¹ Consultarea fondului arhivar al „Direcției Generale a Presei și Tipăriturilor“ a clarificat problema mecanismelor de cenzură în planul cultural românesc dar a oferit puține informații despre literatura germană. Comparând însă și documente din cadrul arhivei Securității s-au putut descoperi și expune faptul că Securitatea a urmărit îndeaproape activitatea literară a etnicilor germani din România. Obiectivul Securității era acela de a împiedica în străinătate proliferarea textelor literare ce ar fi putut critica sau chiar denigra statul român comunist. Sub comunism cele două instituții (Securitatea și „Direcția Generală a Presei și Tipăriturilor“) și-au desfășurat activitatea în paralel fără însă a coopera. Securitatea urmărea să identifice dușmanii regimului comunist și să îi defăimeze. Iar cenzura își orienta activitatea înspre stabilirea puterii potențial explozive a unui text și stilizarea respectivei producții literare în sensul ideologiei socialiste. Arhivele fostului serviciu de informații din București permite cetățenilor accesul la fișierele lor și oferă oamenilor de știință posibilitatea introspecției în modul de operare al serviciului secret comunist. În contextul discuției privind distrugerea a numeroase documente de securitate (intenționat sau nu), a fost uimitor că arhiva CNSAS s-a dovedit mult mai bogată decât arhivele editurilor sau ale ziarelor.

Pentru a răspunde la întrebările care stau la baza prezentei cercetări, această lucrare folosește o metodă ce se bazează pe investigarea surselor primare. Analizarea documentelor de arhivă, a textelor literare păstrate atât în fondurile fostei instituții de cenzură cât și în cele ale fostei Securități și interpretarea interviurilor au urmat un traseu circular, deseori repetitiv, deoarece fiecare pas depindea de rezultatele celui anterior. Au fost utilizate surse alternative și complementare pentru a putea examina strategiile de manipulare și de interdicție impuse de Partid pe scena literară germană din România. Fondul documentar a fost prelucrat prin metoda empirică-inductivă. A fost necesară o abordare critică a dosarelor de urmărire informativă atât în ceea ce privește formulările lingvistice stereotipe cât și incursiunile subiective ale autorilor diverselor note informative. Pentru a putea lua în considerare actele Securității s-au determinat în primă fază obiectivele și planurile regimului comunist. Istoria comunismului românesc nu se poate rescrie doar pe baza arhivelor CNSAS sau ale fostului birou de cenzură, cele două instituții trebuie să fie înțelese numai ca instrumente de menținere a autorității statului. Ele nu au avut

---

¹¹ Arhiva Institutului de Istorie și Cultură Germană din Sud-Estul Europei. Abrev. IKGS. website: www.ikgs.de, adresă: Halskestraße 15, 81379 München.

nicio putere de decizie în stabilirea standardelor și procedurilor: deciziile și măsurile au depins tot timpul de Comitetul Central al Partidului Comunist.

Rezultatele evaluării dosarelor au fost completate cu interviuri luate martorilor implicați direct în procesul de publicare sau care erau chiar ei autori. Dobândirea de cunoștințe prin Oral-History a fost necesară pentru a acoperi lacunele în transmiterea de informații. S-au realizat în paralel interviuri cu autori de creații literare precum și cu subiecți implicați direct în procesul de cenzură – editori și cenzori –, pentru a putea menține o privire detașată asupra perioadei analizate. Perspectiva victimei a apărut prea îngustă, pentru că existau auto-stilizări iar perspectiva celor ce au operat ca cenzori a rămas fragmentară, deoarece descoperirea trecutului ar fi distrus imaginea actuală a acestora. Cu toate acestea, suprapunerea celor două poziții a permis o sinteză care a încercat să rămână imparțială. Au fost intervievați Franz Hodjak (fost redactor al editurii Dacia), Gerhardt Csejka, (fost editor al revistei *Neue Literatur*), Herta Spuhn (fost redactor al editurii Albatros) și Dieter Drotleff (fost angajat al instituției de cenzură, filiala Brașov).

Lucrarea este structurată în patru părți. Primul capitol explică contextul istoric al timpului, expunerea acestuia fiind imperios necesară pentru înțelegerea întregului proces de cenzură. Pe de o parte cenzura era influențată de dinamica scenelor culturale și politice, pe de altă parte se baza pe diversitatea instituțiilor implicate. După ce Uniunea Sovietică a preluat puterea asupra Europei de Est, statele-satelit au fost obligate să imite direcția literară a realismului socialist care promova o literatură militantă, în sensul valorilor comuniste. Scopul acestei literaturi era acela de a crea o conștiință socialistă și de a direcționa cititorul către „orânduirea proletară“. Principiile realismului socialist au fost preluate atât în literatura română cât și în literatura minoritară germană și maghiară, deși în moduri diferite.

Până la mijlocul anilor 1950 aparatul de cenzură a reușit să înlăture modelele provenite din Occident ce erau percepute ca fiind decadente și a accelerat intrarea literaturii sovietice în România. Când Nicolae Ceaușescu a venit la putere în 1965, scena literară a suferit unele transformări. Ceaușescu a propus un demers aparent prietenos în ceea ce privește cultura, demers prin care și-a câștigat popularitatea atât în interiorul țării cât și în străinătate. El a știut să-și construiască o imagine prin intermediul căreia era perceput ca distant față de influența sovietică dar deschis atât spre Occident cât și față de minorități. Au fost înființate noi reviste și edituri pentru literatura minorității germane și au fost condamnate operațiunile violente ce i-au vizat pe

germani în lagărele de muncă forțată din anii 1950. Numărul de procese în masă s-a redus semnificativ în comparație cu perioada lui Gheorghiu-Dej însă, după cum avea să reiasă mai târziu, nu pentru că avusese loc o relaxare doctrinară ci pentru că aparatul puterii ceaușiste opera profilactic și bloca preventiv orice opoziție.

În ciuda tuturor discursurilor formale de deschidere către noi forme literare și de receptivitate la noul tip de poezie, literatura era verificată în continuare în vederea formării „omului nou“. Cu toate că sfera de libertate din anii 1970 și 1980, comparativ cu perioada dejistă, s-a extins, aderarea la politicile realismului socialist a rămas în continuare un criteriu fundamental în procesul de publicare. Principiul libertății de exprimare era stipulat, în mod paradoxal, în Constituție: „Cetățenilor Republicii Socialiste România li se garantează libertatea cuvântului, a presei, a întrunirilor, a mitingurilor și a demonstrațiilor,¹² dar cenzura, ca instrument de menținere a puterii, stabilea linia dintre interdicție și libertate. Cenzura a fost un mijloc indispensabil dictaturii ceaușiste, ea a consolidat și a promovat ideologia statului. Termenul „cenzură“ nu a fost folosit însă niciodată: conform documentelor care au fost păstrate în arhivele „Direcției Generale a Presei și Tipăriturilor“, terminologia folosită era aceea de „proces de aprobare de presă“ iar eliminările de text se numeau „evaluări“. În cazul în care un autor nu respecta standardele literare acceptate, el nu era din punct de vedere a reglementărilor legale cenzurat, ci era sancționat prin interdicție de publicare sub pretextul că ar fi defăimat realitatea socialistă, că ar fi răspândit texte cu un conținut tendențios sau că ar fi pus în pericol sistemul socialist instituit.

Dacă primul capitol are la bază condițiile social-politice cadru existente pe scena literară a timpului, celelalte două capitole sunt fondate pe izvoare. Astfel au putut fi analizate mecanismele și procedurile de cenzură pe baza tuturor cazurilor descoperite în arhive în perioada `70 - `80 și a putut fi scoasă în evidență funcția diferitelor instituții relevante în monitorizarea literaturii germane din România. Reconstituind drumul unui manuscris de la autor în librărie s-a constatat că cenzura nu s-a limitat la controlul efectuat de către „Direcția Generală a Presei și Tipăriturilor“. În același timp editorii, membri ai Uniunii Scriitorilor, organe ale Partidului Comunist și serviciile de Securitate au fost implicate în procesul de control al literaturii. Desigur, fiecare instituție și-a exercitat presiunea în diferite moduri, iar gradul de implicare a fost

---

¹² Art. 28. In: *Constituția Republicii Populare Române 1965. Titlul III. Drepturile și îndatoririle fundamentale ale cetățenilor.*

determinat în funcție de fiecare caz în parte. Instanțele ce desfășurau activitățile de cenzură au primit directive ambigue care depindeau de condiții eterogene: politica internă sau externă, situația economică, situația culturală. Prin urmare, editorii și cenzorii au făcut apel în mod constant la deciziile politico-culturale variabile ale Partidului Comunist și au blocat proliferarea diferitelor texte în funcție de contextul social-politic, de momentul în care textele erau propuse spre publicare. Acest aspect, după cum se va vedea, a avut consecințe opuse: pe de o parte a condus la derapaje largi sau la acțiuni arbitrare din partea cenzorilor, pe de altă parte a permis, în unele cazuri, publicarea unor texte cu mesaj de frondă la adresa conducerii și a societății socialiste.

Ca prim organ de control, editorii erau responsabili pentru procesarea manuscriselor depuse și pentru acordarea sau refuzarea tipăririi. În primul rând, sarcina lor era de a revizui articolele pe linie ideologică. Ei întocmeau un raport în care precizau punctul lor de vedere cu privire la publicarea sau respingerea manuscrisului, iar acesta era depus, împreună cu manuscrisul la „Direcția Generală a Presei și Tipăriturilor“ (sau, după 1977, la „Consiliul pentru Cultură și Educație Socialistă“) în vederea acordării mențiunii „bun de tipar“. Este important de precizat că modul în care editorii își formulau opiniile în privința manuscriselor nu influența totdeauna în mod negativ publicarea, ci uneori acest proces chiar reușea să creeze mai multe oportunități de publicare pentru autori. Era crucial ce aspect al cărții era pus în prim-plan și ceea ce era lăsat afară în mod voit. Editorii și lectorii care au favorizat autorii au exploatat ambiguitatea limitelor impuse de stat, au profitat de lipsa de claritate a criteriilor de cenzură și au utilizat spațiul rămas pentru a judeca o carte dintr-o perspectivă favorabilă.

În urma cercetării s-a constatat că mulți editori sau redactori de origine germane s-au aflat de partea scriitorului, încercând să convingă cenzorii de utilitatea unei cărți. Scena literară germană din România era mică, astfel încât exista o relație strânsă între editori și autori. Editori și redactori precum Franz Hodjak, Nikolaus Bewanger, Gerhardt Csejka, Helmuth Frauendorfer și Anemone Latzina s-au dovedit a fi prieteni fideli ai autorilor și au încercat să salveze principiile estetice. S-au putut identifica relații apropiate chiar și între editori și cenzori, relații care au fost cruciale în răspândirea valorilor estetice ale literaturii. Ca redactor al editurii Dacia din Cluj, Franz Hodjak a intrat în contact cu diferiți oficiali ai „Direcției Generale a Presei și Tipăriturilor“ sau ai „Consiliului pentru Cultură și Educație Socialistă“. Cum a reieșit din analiza diferitelor studii de caz, el a interacționat cu cenzorii, încercând să-i convingă de valoarea

educativă a textelor. Discuțiile cu Franz Hodjak purtate personal au deschis o perspectivă neașteptată asupra cenzorilor. Franz Hodjak nu a descris cenzorii ca pe niște oportuniști neșcolarizați sau staliniști, ci mai degrabă i-a prezentat ca pe niște cetățeni obișnuiți, care, la fel ca toți ceilalți, au exercitat o profesie și de multe ori au stat de partea scriitorilor.

În afară de editori și de cenzori, o influență foarte mare asupra procesului de publicare i-a revenit Securității. Contrar unor afirmații existente în discursul științific în ceea ce privește prezența Securității în lumea literară abia după 1977, după ce biroul oficial de cenzură a fost dizolvat, materialul documentar a arătat că Securitatea și-a exercitat influența asupra literaturii pe toată perioada comunistă. Securitatea a monitorizat și controlat din culise în paralel dezvoltarea scenei literare românești, germane și maghiare. S-a putut observa că perioada de anchetă a acestui studiu, anii 1970 și 1980, a fost caracterizată de influența crescândă a Securității în domeniul literar. Securitatea nu era un organ de cenzură instituționalizat, astfel nu putea efectua nicio acțiune directă asupra textelor. Prin urmare ea a folosit metode subtile pentru a-și acoperi și justifica participarea în procesul de cenzurare. Au existat două modalități prin care Securitatea obținea manuscrisele înainte ca acestea să fie discutate în redacțiile ziarelor sau ale revistelor – fie prin intermediul colaboratorilor ei ce erau recrutați din sediile celor mai importante ziare, reviste sau edituri ale vremii, fie personal prin intermediul unor percheziții secrete chiar în casa obiectivului.

Securitatea cunoștea lacunele din aparatul profilactic de cenzură, lacune care au permis de-a lungul vremii publicarea multor texte neconvenționale. Pentru a corecta erorile aparatului de cenzură Securitatea și-a creat o rețea informativă proprie de colaboratori. Angajații primeau ordine clare, deși neoficiale, cu privire la activitatea pe care trebuia să o efectueze – aceștia „erau dirijați” să recunoască puterea potențială explozivă a unui text nepublicat pentru a preveni din timp răspândirea acestuia. Procedura era simplă: colaboratorii trebuiau să supravegheze în mod constant activitățile literare ale „obiectivelor” și trebuiau să prezinte Securității orice manuscris suspect, chiar înainte ca acesta să fi fost discutat în editorialul revistei sau al editurii. Odată ce manuscrisul ajungea la Securitate, conținutul acestuia era revizuit și disecat de către experții „acreditați”. Niciun manuscris care a fost supus unei astfel de evaluări „de specialitate” nu a mai ajuns pe rafturile librăriilor. În cazul în care „sursele” Securității nu ajungeau în posesia manuscriselor, atunci Securitatea efectua percheziții la domiciliu sau la sediul editurii. Raidurile

erau organizate de regulă în mod secret, pe baza rapoartelor informative cu privire la existența unui text cu un conținut politic ostil.

Fondul documentar al arhivei fostei Securități a scos la iveală numeroase texte poetice ale autorilor germani din România care au ajuns în posesia Securității în anii 1970 și 1980. Cele mai multe dintre texte se află anexate rapoartelor de sinteză redactate de ofițerii de Securitate, rapoarte, în care s-a justificat interdicția de publicare. Astfel se documentează existența unor aparate de cenzura neoficiale, care au fost controlate de Securitate. Același fond informativ arhivat scoate la lumină sute de rapoarte neoficiale în care de cele mai multe ori se exagerează forța explozivă a unui text. Traducerile au fost adesea manipulate pentru a atribui textului un impact exagerat. În rapoartele neoficiale fiecare cuvânt al autorului apare ca și cum ar avea un potențial revoluționar. Printre colaboratori s-au numărat scriitori și critici literari care au pregătit la cerere diferite opinii literare în formă de raport informativ. Pe de altă parte, au fost instalate „surse“ și în sediul editurii. Ocuparea posturilor centrale cu angajați neoficiali ai Securității care au avut de efectuat diferite sarcini a consolidat influența Securității în procesul de cenzură.

În urma cercetării dosarelor s-a mai putut observa că acțiunile de intimidare a autorilor minoritari germani nu au fost tot timpul unele de succes. În ciuda presiunii Securității autorii nu au renunțat la ceea ce ei considerau că reprezintă valorile estetice ale poeziilor lor și nici la exprimările critice față de regimul comunist. În pofida tuturor mecanismelor de control ceaușiste și a măsurilor luate în vederea înlăturării ideilor cu un caracter tendențios, în ani 1970 și 1980 s-au publicat totuși texte, care în mod cert nu ar fi putut apărea în anii 1950. Cu toată că literatura avea sarcina de a implementa principiile ideologiei marxist-leniniste în viața de zi cu zi a cetățenilor, literatura de expresie germană din România anilor 1970 și 1980 nu a fost redusă doar la finalitatea ei politică imediată. Valorificarea nișelor, chiar dacă sub restrângerea constantă a libertății, a fost meritul unor autori, editori și redactori, care s-au angajat în afirmarea și cultivarea valorilor literare. Aceștia au găsit diferite moduri de a ocoli postulatele politice, de a evita încorsetarea ideologică, pentru a salva esteticul în poezie. În urma cercetării arhivei „Direcției Generale a Presei și Tipăriturilor” s-a putut constata că scriitorii germani minoritari s-au putut bucura de mai multe libertăți din partea regimului, în comparație cu autorii români sau maghiari. Clișeele despre construirea unei societăți socialiste sau despre eroul care creștea spiritual servind partidul au fost impuse într-o măsură mai mică în literatura germană, deoarece era vorba despre o scenă mică și existau puțini cititori care ar fi putut fi influențați de aceasta. Pe

de altă parte Ceaușescu a dorit să-și creeze o bună reputație în Vest prin generozitatea sa față de minoritatea germană.

În urma analizei izvoarelor se poate concluziona că anii 1970 și 1980 au fost caracterizați printr-o contradicție între măsurile liberale ale instituției de cenzură (reprezentată de „Direcția Generală a Presei și Tipăriturilor“ și după 1977 de „Consiliul pentru Cultură și Educație Socialistă“) și măsurile stricte luate de Securitate. Pentru că nu ar fi putut genera revolte în România, literatura germană nu era intens cenzurată în țară, însă Securitatea urmărea fiecare autor german pentru a evita o posibilă apreciere negativă a statului comunist român în străinătate. S-a putut constata că niciun manuscris aferent literaturii minoritare germane care s-a depus în vederea verificării pe linie politică în cadrul „Direcției Generale a Presei și Tipăriturilor“ nu a fost refuzat. Fie au fost eliminate pasaje de text sau poezii individuale, fie s-a amânat apariția unui volum pe o perioadă mai lungă de timp.

Această lucrare oferă o imagine asupra fenomenului de cenzură și aduce diferite aspecte care nu au fost analizate suficient până în prezent. Nu este vorba despre fixarea unor noi borne de moralitate în privința autorilor și a cenzorilor, ci despre crearea unei perspective noi asupra mijloacelor de menținere a dictaturii.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Izvoare

Arhivele Naționale ale României - *Fond: Comitetul Presă și Tipărituri.*

Dosare din anii: 1968, 1969, 1970, 1971, 1972, 1973, 1974, 1975, 1976, 1977.

Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității - *Fond informativ*

Dosare:

- I 210847: D.U.I. Berwanger Nikolaus
- I 157085: D.U.I. Csejka Gerhardt
- I 211348: D.U.I. Frauendorfer Helmuth
- I 259087: D.U.I. Kolf Bernd
- I 0255049: D.U.I. Latzina Anemone
- I 203877: D.U.I. Lippert Johann
- I 233471: D.U.I. Ortinau Gerhard
- I 184942: D.U.I. Samson Horst
- I 210845: D.U.I. Totok William
- I 184945: D.U.I. Wagner Richard

Literatură primară

Aichelburg, Wolf von: *Herbergen im Wind*. Bukarest: Literaturverlag 1969.

Aichelburg, Wolf von: *Tuskische Gärten. Gedichte*. München: Arnshaugk Verlag 1993.

Berwanger, Nikolaus: *Spätes bekenntnis*. Bukarest: Kriterion 1979.

Berwanger, Nikolaus: *Schneewittchen, öffne deine Augen*. Temeswar: Facla Verlag 1980.

Berwanger, Nikolaus: *An meine ungeborenen Enkeln*, Temeswar: Facla Verlag 1983.

Bratesch, Verona: *Wiege im All*. Bukarest: Kriterion 1971.

Bossert, Rolf: *siebensachen*. Bukarest: Kriterion 1979.

Bossert, Rolf: *Mi und Mo und Balthasar*. Bukarest: Ion Creangă Verlag 1980.

Bossert, Rolf: *Der Zirkus: Ein Bilderbuch*. Bukarest: Kriterion 1982.

Bossert, Rolf: *neuntöter: Gedichte*. Cluj-Napoca: Dacia Verlag 1984.

Bossert, Rolf: *Ich steh auf den Treppen des Winds. Gesammelte Gedichte 1972-1985*. Hg. von Csejka, Gerhardt. Frankfurt am Main: Schöffling 2006.

Bossert, Werner: *Glühende Nacht - Blühender Tag. Gedichte zum 15. Jahrestag der Befreiung unseres Vaterlandes*. București: Ed. Tineretului 1959.

Frauendorfer, Helmuth: *Am Rand einer Hochzeit*. Bukarest: Kriterion Verlag 1984.

Frauendorfer, Helmuth: *Das bißchen Kompromiss*. In: *Nachruf auf die rumäniendeutsche Literatur*. Hg. von Solms, Wilhelm. Marburg: Hitzeroth 1990, S. 131-135.

Kant, Immanuel: *Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung?* In: *Berlinische Monatsschrift*. Berlin. Jg. 2(1784), H. 4, S. 481-494.

Kolf, Bernd: *Zwischen sieben und unendlich*. Cluj-Napoca: Dacia Verlag 1971.

Kolf, Bernd: *die bewohnbarkeit des mondes: gedichte, aphorismen und notate*. Cluj-Napoca: Dacia Verlag 1976.

Latzina, Anemone: *Was man heute so dichten kann*. Cluj-Napoca: Dacia Verlag 1971.

- Latzina, Anemone: *Tagebuchtage. Gedichte: 1963-1989*. Hg. von Csejka, Gerhardt. Berlin: Druckhaus Galrev 1992.
- Lippert, Johann: *biographie. ein muster. gedicht*. Bukarest: Kriterion Verlag 1980.
- Lippert, Johann: *so wars im mai so ist es. gedichte*. Bukarest: Kriterion Verlag 1984.
- Lippert, Johann: *Der Totengräber*. Heidelberg: Wunderhorn 1997.
- Lippert, Johann: *Das Leben einer Akte. Chronologie einer Bespitzelung*. Heidelberg: Wunderhorn 2009.
- Motzan, Peter (Hg.): *vorläufige protokolle*. Cluj-Napoca: Dacia Verlag 1976.
- Motzan, Peter (Hg.): *Vânt potrivit până la tare. Zece tineri poeți germani din România*. [übers. Muşlea, Ioan], Bucureşti: Kriterion 1982.
- Neustädter, Carol: *Der gefangene Schrei: die Freiheit wird oft im Kerker geboren*. Ulm: Ulmer Manuskripte 2004.
- Ortinau, Gerhard: *verteidigung des kugelblitzes. kurze prosa*. Cluj-Napoca: Dacia Verlag 1976.
- Samson, Horst: *Der blaue Wasserjunge*. Temeswar: Facla Verlag 1978.
- Samson, Horst: *Tiefflug*. Cluj-Napoca: Dacia Verlag 1981.
- Samson, Horst: *Reibfläche*. Bukarest: Kriterion Verlag 1982.
- Samson, Horst: *Lebraum*. Cluj-Napoca: Dacia Verlag 1985.
- Sperber, Alfred-Margul: *Verzaubertes Wort. Gedichte*. Hg. von Deicke, Günther und Schreck, Joachim. Berlin: Verlag der Nation 1977.
- Totok, William: *Die Vergesellschaftung der Gefühle. Gedichte*. Bukarest: Kriterion Verlag 1980.
- Totok, William: *Freundliche Fremdheit*. Temeswar: Facla Verlag 1984.
- Totok, William: *Die Zwänge der Erinnerung. Aufzeichnungen aus Rumänien*. Hamburg: Junius Verlag 1998.
- Wagner, Richard: *Klartext. Ein Gedichtbuch*. Bukarest: Albatros Verlag 1973.
- Wagner, Richard: *Die Invasion der Uhren*. Bukarest: Kriterion 1977.
- Wagner, Richard: *Hotel California. Gedichte*. Bd. I, Bukarest: Kriterion Verlag 1980.
- Wagner, Richard: *Hotel California. Gedichte*. Bd. II, Bukarest: Kriterion Verlag 1981.
- Wagner, Richard: *Gegenlicht*. Temeswar: Facla 1983.

Literatură secundară

- Anisescu, Cristina: *Einsatz und Steuerung der Informanten im Fall rumäniendeutscher Schriftsteller*. In: *Vexierspiegel Securitate. Rumäniendeutsche Autoren im Visier des kommunistischen Geheimdienstes*. Hg. von Sienerth, Stefan und Csejka, Gerhardt. Regensburg: Friedrich Pustet Verlag 2015, S. 49-67.
- Baier, Hannelore: *Stalin und die Rumäniendeutschen. Zur Nationalitätenpolitik in Rumänien 1944-1948*. In: *Spiegelungen*. München: IKGS Verlag. Jg. 6 (2011), H. 2, S. 138-149.
- Baier, Hannelore: *Objekt und Instrument. Die Deutsche Minderheit im Fokus der Securitate*. In: *Die Securitate in Siebenbürgen*. Hg. von Puttkamer, Joachim / Sienerth, Stefan und Wien, Ulrich. A. Wien: Böhlau Verlag 2014, S. 153-168.
- Balogh, F. András: *Studien zur deutschen Literatur Südosteuropas*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană 2010. (= Schriftenreihe der Babeş-Bolyai-Universität).
- Bergel, Hans: *Ein Schriftstellerprozeß und seine späten Folgen. Vor 33 Jahren fünf deutsche Autoren in Rumänien vor Gericht*. In: *Südostdeutsche Vierteljahresblätter: Zeitschrift für*

- Literatur und Kunst, Geschichte und Zeitgeschichte*. München. Jg. 41 (1992), H. 2, S. 95-106.
- Bergel, Hans: *Erfahrungen eines Autors mit Verlagen*. In: *Deutsche Literaturgeschichte Ostmittel- und Südosteuropas von der Mitte des 19. Jahrhunderts bis heute. Forschungsschwerpunkte und Defizite*. Hg. von Schwob, Anton. München: Südostdeutsches Kulturwerk 1992, S. 64-72.
- Bican, Bianca: *Die Rezeption Paul Celans in Rumänien*. Köln: Böhlau Verlag 2005. (= *Studia Transylvanica* 33).
- Biermann, Armin: „Gefährliche Literatur“ - Skizze einer Theorie der literarischen Zensur. In: *Wolfenbütteler Notizen zur Buchgeschichte*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag. Jg. XIII (1988), H. 1. 1988, S. 1-28.
- Bock, Ivo (Hg.): *Scharf überwachte Kommunikation. Zensursysteme in Ost(mittel)europa (1960er-1980er Jahre)*. Berlin: LIT Verlag 2011.
- Boia, Lucian: *Von Burebista zu Ceaușescu*. In: *Geschichte und Mythos. Über die Gegenwart des Vergangenen in der rumänischen Gesellschaft*. [übers. Weber, Annemarie], Köln: Böhlau Verlag 2003, S. 252-260.
- Bopp-Filimonov, Valeska: *Erinnerung an die „Nicht-Zeit“. Das sozialistische Rumänien im biographisch-zeitgeschichtlichen Gedächtnis (1989-2007)*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag 2014.
- Breuer, Dieter: *Geschichte der literarischen Zensur in Deutschland*. Heidelberg: Quelle & Meyer 1982.
- Burlacu, Liviu: *Maßnahmenpläne der Securitate gegen deutsche Schriftsteller in Rumänien*. In: *Die Securitate in Siebenbürgen*. Hg. von Puttkamer, Joachim / Sienerth, Stefan und Wien, Ulrich. Wien: A, Böhlau Verlag 2014, S. 291-305.
- Caravia, Paul: *Gândirea interzisă. Scrieri cenzurate. România 1945-1989*. [Das untersagte Denken. Zensierte Schriften. Rumänien 1945-1989]. București 2000: Ed. Enciclopedică.
- Corobca, Liliana: *Controlul cărții. Cenzura literaturii în regimul comunist din România*. [Die Kontrolle des Buches. Die literarische Zensur im kommunistischen Rumänien]. București: Cartea Românească 2014.
- Cotârlea, Delia: *Schreiben unter der Diktatur: die Lyrik von Anemone Latzina: ein monographischer Versuch*. Frankfurt am Main: Peter Lang 2008.
- Ficeac, Bogdan: *Cenzura comunistă și formarea „omului nou“*. [Die kommunistische Zensur und die Bildung des „neuen Menschen“].
- Marino, Adrian: *Libertate și cenzură în România. Începuturi*. [Freiheit und Zensur in Rumänien. Anfänge]. Iași: Polirom Verlag 2005.
- Markham, Reuben H.: *România sub jugul sovietic*. [Rumänien unter sowjetischem Joch]. București: Ed. Fundației Academia Civică 1996.
- Mechtenberg, Theo: *Vom poetischen Gewinn der Zensur*. In: *Deutschland Archiv. Zeitschrift für Fragen der DDR und der Deutschlandpolitik*. Köln: Verlag Wissenschaft und Politik 1985, H. 9, S. 964-982.
- Milata, Paul: *Zwischen Hitler, Stalin und Antonescu: Rumäniendeutsche in der Waffen-SS*. 2. Aufl., Köln: Böhlau Verlag 2009. (= *Studia Transylvanica*).
- Mocanu, Radu Marin: *Cenzura comunistă. Documente*. [Die kommunistische Zensur. Dokumente]. București: Albatros 2001.

- Moldovan, Silviu B.: *Die Deutsche Minderheit in Rumänien. Politisches Problem und historisches Erbe*. In: *Securitate in Siebenbürgen*. Hg. von Puttkamer, Joachim / Sienerth, Stefan und Wien, Ulrich. A. Wien: Böhlau Verlag 2014, S.137-152.
- Motzan, Peter: *Die rumäniendeutsche Lyrik nach 1944. Problemaufriss und historischer Überblick*. Cluj-Napoca: Dacia Verlag 1980.
- Nedelcovici, Bujor (Hg.): *Scriitorul, cenzura si securitatea*. [Der Schriftsteller, die Zensur und die Securitate]. București: Allfa Verlag 2009.
- Negrici, Eugen: *Literatura română sub comunism. Poezia (I)*. [Die rumänische Literatur unter Kommunismus].București: Fundației Pro Verlag 2003, S. 56-57.
- Negrici, Eugen: *Literatura română sub comunism.(1948-1964)*. [Die rumänische Literatur unter Kommunismus. (1948-1964)]. București: Cartea Românească 2010.
- Neuschäfer, Hans Jörg: *Macht und Ohnmacht der Zensur. Literatur, Theater und Film in Spanien (1933-1976)*. Stuttgart: J. B Metzler 1991.
- Nubert, Roxana: *Interkulturelle Aspekte der deutschsprachigen Literatur des Banats zu Beginn der 1970er Jahre. Anhang: Gespräch mit Werner Kremm am 5. Mai 2009*. In: *Temeswarer Beiträge zur Germanistik*. Bd 7. Temeswar: Mirton Verlag 2010, S. 135-166.
- Plachta, Bodo: *Literaturbetrieb*. Paderborn: Wilhelm Fink 2008.
- Ritter, Alexander: *Deutschsprachige Literatur der Gegenwart im Ausland*. In: *Deutsche Gegenwartsliteratur. Ausgangspositionen und aktuelle Entwicklungen*. Hg. von Durzak, Manfred. Stuttgart 1981.
- Sánta-Jakabházi, Réka: *Konstruierte Identitäten im Werk von Franz Hodjak*. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag 2013.
- Sienerth, Stefan (Hg.): *Gespräche mit den deutschen Schriftstellern aus Südosteuropa*. München: Südostdeutsches Kulturwerk 1997.
- Spiridon, Olivia: *Scriitori germani din România de după 1945*. [Rumäniendeutsche Autoren nach 1945] București: Curtea veche 2012.
- Sterbling Anton: *„Am Anfang war das Gespräch“ Reflexionen und Beiträge zur „Aktionsgruppe Banat“ und andere literatur- und kunstbezogene Arbeiten*. Hamburg: Krämer, Reinhold 2008.
- Totok, William: *Literatur und Personenkult in Rumänien*. In: *Nachruf auf die rumäniendeutsche Literatur*. Hg. von Solms, Wilhelm. Marburg: Hitzeroth 1990, S. 93-121.
- Troncota, Tiberiu: *România comunistă. Propagandă și cenzură*. [Kommunistisches Rumänien. Propaganda und Zensur].Bukarest: Tritonic Verlag2006.
- Walther, Joachim: *Der fünfte Zensor- das MfS als letzte Instanz*. In: Müller, Beate (Hg.): *Zensur im modernen deutschen Kulturraum*. Tübingen: Max Niemeyer 2003, S.131-147.
- Weber, Annemarie: *Rumäniendeutsche? Diskurse zur Gruppenidentität einer Minderheit (1944-1971)*. Köln: Böhlau Verlag2010.

